

1. ábra. [44]

Dr. Gulyás Attila PhD*

Az 5. generációs telekommunikációs hálózatok fejlesztési irányai

I. rész

BEVEZETÉS

A vezetékes és a vezeték nélküli infokommunikációs hálózatok dinamikus fejlődése töretlenül folytatódik a 21. század második dekádjában is. Bár a leginkább elterjedt, a 4. generációs földfelszíni hálózatok nyújtotta szolgáltatások sem érhetőek el még mindannyiunk számára, máris használhatjuk az 5. generációs hálózatokat (5GN¹), azok aktív elemeiként műholdas platformokat (pl. teszt jelleggel V-SAT eszközök), kézi rádiótelefonokat, okoseszközöket, amelyek – egyelőre – elsősorban a nagyvárosok földfelszíni mobilkommunikációs szolgáltatási palettáját színesítik. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a közeli jövőben (5–8 éves ciklusban) az 5GN átfogja a mobilkommunikáció minden szegmensét, az erősen urbanizált lakókörnyezetekből kiindulva – ahol a többfázisú antennarendszerek és bázisállomások, digitális kapcsolóközpontok telepítése hatékonyab-

ban megvalósítható – a gyéribben, vagy időszakosan lakott területek felé terjeszkedve [1]. Élelmes vállalkozások máris felismerték az egyre növekvő telekommunikációs igényt, azonosították a kialakuló rést a szolgáltatási palettán, azaz az 5GN alkalmazásának igényét a gyéribben lakott kisvárosi, a falusi vagy a szinte néptelen sivatagi és tengeri területeken, a civilizált világtól távoli és néptelenebb terepszakaszokra történő kiterjesztését, a szolgáltatási szint folyamatos emelésével (QoS)².

A vezetékes és a vezeték nélküli infokommunikációs hálózatok evolúciójával számos kutatótársam foglalkozott és foglalkozik [2][3][4][5][6][7][8][9][10]. Értékes, nagy szakmai alaposággal kidolgozott tudományos közlemények, disszertációk, elemzések készülnek a modern távközlési hálózatok és az azokat alkotó elemek részletes leírásáról, a hardver- és a szoftverösszetevők műszaki alkalmazásáról [11][12][13][14]. Ugyanakkor viszonylag új szakmai terület annak vizsgálata,

ÖSSZEFOGLALÁS: Az 5. generációs vezetékes és vezeték nélküli hálózatok fejlesztésének kezdeti időszakában indokolt megvizsgálni az IMT-2020 ajánlásaiban megfogalmazott hálózati paraméterek elérését lehetővé tévő műszaki eljárásokat arra az esetre is előkészítve, amikor a műholdas szegmensből érkező jelsorozat feldolgozása is feladatként jelentkezik. E tudományos közleményben az 5. generációs hálózatok úrszegmensre történő kiterjesztésének egyes követelményeit vizsgálom.

ABSTRACT: In the advent of the 5th generation wire and wireless networks' development, it is advisable to elaborate the technical procedures available for the better understanding the network parameters designed in the IMT-2020 recommendations as well as considering the need of those in processing the signal sequence from the space segment. In this scientific essay, I will identify specific requirements for the extension of 5th generation telecommunications networks to the space segment.

KULCSSZAVAK: IMT-2020, 5GN, 5G NTN, műholdas szegmens

KEY WORDS: IMT-2020, 5GN, 5G NTN, satellite segment

* Ezredes, Infokommunikációs főnök, NATO Közép-európai Hadosztály-parancsnokság, Székesfehérvár. ORCID: 0000-0001-5774-5757

1. táblázat. IMT-2020 hálózati paraméterek tervezése (A szerző szerkesztése a [23] alapján)

	Adat- átviteli sebesség (Gb/s)	Spektrum- hatékonyság	Mobilitás (km/s)	Késleltetés (ms)	Hálózati eszközök mennyisége (UE/km ²)	Energia- felhasználás hatékonysága	Lefedettségi terület adatsűrűsége (Mb/s/m ²)
IMT advanced (4G)	1	1	350	10	10 ⁵	1	0,1
IMT-2020 (5G)	20	3	500	1	10 ⁶	100	10

hogyan terjeszthető ki az 5GN a fentebb említett gyéren, vagy akár az egyáltalán nem lakott, esetileg látogatott területekre (óceánok, sivatagok, a Föld sarkvidéki területei stb.). Új vállalkozások, *startup*-ok alakulnak az 5GN kiterjesztése, a globális lefedettség igényének a kiszolgálására; a nem titkolt üzleti részesedés, a nagyobb profit elérése érdekében. Ezen erőfeszítéseket jól támogatja az infokommunikációs hálózatok egyik jelentős összetevője, az űrszegmens műholdas technológiáinak rakétaszzerűen felgyorsuló fejlődése, a rendelkezésre álló frekvenciák dinamikus alkalmazása, az átviteli csatornák jobb kihasználása, a digitális modulációs eljárások fejlődése azzal az igénnyel, hogy a Nemzetközi Távközlési Egyesület Infokommunikációs Szakcsoportjának (ITU-R³) hálózat-specifikáció-összefoglalóiban megfogalmazottak érvényre jussanak (IMT-A és IMT-2020⁴). [15][16].

Az 5GN-t a műholdtechnológiával ötvöző, azt az űrből (is) biztosító beruházásokban élenjárók az amerikai *startup*-ok, ahol tőkeerős polgári szerveződések máris átfogó tervekkel rendelkeznek a világűr ezen területen (is) történő meghódítására. A teljesség igénye nélkül, érdemes szót ejteni a *Lockheed Martin* (LM) által támogatott *Omnispace* *startup*-ról, amely az LM kiforrott műholdas technológiáját ötvözi a 3GPP⁵ kompatibilis mobilhálózatok [17][18] nyújtotta szolgáltatásokkal, és a tervek szerint ebben az évben (2022) megkezdheti a szolgáltatásait. Említést érdemel a *OneWeb* *startup*, amely az *IntelSat* vállalattal szövetségben 650 darab új műhold beüzemelését tervezi [19]. A sajtóorgánumokból talán mindannyiunk által a legismertebb *Elon Musk Starlink* projektje. A multimilliárdos mérnök, vállalkozó 2024-ig 42 000 darab, 5. generációs, mobilkommunikációra képes műholdat készül Föld körüli pályára állítani, a közjót szolgálni és – nem titkoltan – a saját üzleti részesedését növelni, ugyanakkor ezen óriási műholdmennyiséggel kiváltva a csillagászok ellenérzéseit is [20]. Nem utolsó sorban, érdemes említést tennünk nemzetközi szervezetek erőfeszítéseiről is: az *Európai Űrügynökség* (European Space Agency – ESA) évek óta egyeztet műholdipari vállalkozásokkal – elsősorban az európai szegmensben – az 5GN műholdkiterjesztésének megvalósításáról [21]. Ezen rövid felvezetést követően, e tudományos közleményben – hangsúlyozottan a teljesség igénye nélkül – az 5GN műholdkiterjesztésének egyes szignifikáns kihívását kívánom bemutatni, az analóg és digitális jelterjedést, a jelvisszaverődés (Doppler) és ezek rendellenességeinek egyes kérdéseit helyezve a fókuszba.

Az 5GN RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Az 5. generációs hálózati követelmények részletezéséhez a legautentikusabb források az ITU-R hálózatspecifikáció összefoglalói, amelyeket a nemzetközi telekommunikációs fejlesztések irányának kijelölése érdekében fogalmaztak meg, kutatási-fejlesztési célokra létrehozott polgári vállalkozásokkal támogatva.

Az 5GN-nel szemben támasztott követelményeket vizsgálva kitűnik, hogy azok felülről nem korlátosak, azaz nem kerül

pontosan meghatározásra a maximálisan elérhető adatátviteli sebesség/sávszélesség viszonya, a jelkésleltetés időintervalluma. Ajánlások készültek a jelenlegi (GSM/GPRS/EDGE/UMTS/LTE-A/IEEE802.11 szabványcsalád⁶) műszaki paramétereinek többszörözésére. Ezen tényből egyenesen következik az alkalmazott műszaki megoldások széles tartományon belül megvalósítható, szabad kiválasztásának lehetősége. Az ajánlások, az LTE-A hálózati paraméterekre támaszkodva az adatátviteli sebesség növelését a gyakorlatban mérhető 10–50 Mb/sec-ről néhányszor 10 Gb/sec értékre, a jelkésleltetési időintervallumot 70–50 ms-ról 10–1 ms-re (vagy annál kisebbre) vizionálják. A hálózati végfelhasználói eszközök (UE⁷) számát az LTE-A hálózatokhoz képest – a felhasználói igények kielégítésére – százszorozni indokolt, azok akkumulátorkapacitásában, azaz az akkumulátorok üzemidő-hosszában legalább tízszeres javulást kell (javasolt) elérni [22]. E fenti fejlesztések megvalósulása esetén jelentősen felgyorsulnak a Tárgyak Internete⁸ és a Gép-Gép⁹ összekapcsolások, a szenzorhálózatok integrációi, az okoseszközök (okosházak, önzetető/autonóm munkagépek, gépjárművek és funkcionális robotok) adatszerői is. Az 1. táblázatban az IMT-2020 ajánlásoknak megfelelő 5GN rendszerparaméterek követhetők figyelemmel.

Ugyanakkor az IMT-2020 felhívja a figyelmet az *IEEE 802.11* [24] szabványcsalád, a *Bluetooth* és a *WiMAX*¹⁰, a *ZigBee* és a *LoRaWAN*¹¹ [25][26][27][28] hálózatok integrációjára a helyi (LAN¹²) és a szélesebb körben értelmezett (WAN¹³) hálózatok által nyújtott adatátviteli szolgáltatások kihasználása érdekében. Érdemes említést tenni az *IEEE 802.11 ax* szabványról (ismert még, mint hatodik generációs WiFi-szabvány – *WiFi6*), amely biztosítani képes az IMT-2020-ban meghatározott ajánlásoknak megfelelő adatátviteli sebességet, átviteli sávszélességet és jelkésleltetést, magasabb rendű amplitúdómodulációt (legalább 1024-szeres *QAM*¹⁴) és többszörözött frekvencia-újrafelhasználást alkalmazva [29].

Frekvencia-felhasználás és management szempontjából e megnövekedett hálózati igények határozottan indokolják a végesen rendelkezésre álló rádiófrekvenciás spektrum elosztásának növekedésével jelentősen fejlesztendő sávszélességet. Az ajánlás tartalmazza a többszöröződő UE-k azonos cellában történő megjelenését kielégítendő, speciális antennarendszerek telepítésének az igényét, fejlett modulációs eljárások kidolgozásával. A nagy sávszélesség-igény kielégítésére – többek között – többfázisú antennák (MU-MIMO¹⁵), analóg-digitális átalakítók (ADC¹⁶) és fázismodulációs eljárások alkalmazandók.

Belátható, hogy az IMT-2020 ajánlások alapján tervezett és Európa több nagyvárosában, így hazánk fővárosában és néhány nagyobb városában máris üzemelő 5G hálózatok e földi szegmensben integrálják a már meglévő vezeték- és vezeték nélküli hálózatok átviteli képességeit. Ugyanakkor a kiaknázható újabb frekvenciatartományok, a modulációs eljárások evolúciója, az ezeket hatékonyan támogatni képes hardver- és szoftverelemek kialakítása új, a régi és az újabb hálózatok integrációjából származtatható hibrid hálózatot fog eredményezni, amelynek a műholdas

szegmens is integráns része lesz. Más megközelítés alapján, logikailag a földfelszíni 5G hálózathoz illeszthető a műholdas szegmensből érkező analóg/digitális jelsorozatok feldolgozási igénye, amely a bolygónk felületétől történő távolság függvényben, a jeltovábbítás és a visszaverődés (földfelszíni és műholdas), a reflexiók sajátosságai miatt különleges figyelmet igényel. Ezen összetett hálózatoknak a fejlesztése jelentős tudományos befektetést kíván annak érdekében, hogy az ajánlásokban meghatározott műszaki paraméterek teljesülhessenek.

ALAPFOGALMAK, DEFINÍCIÓK

Tekintsük át, melyek az 5GN és a műholdas szegmens korrelációjából álló összetett hálózatunk (5G NTN¹⁷) összetevő elemei annak érdekében, hogy az IMT-2020 ajánlásban megfogalmazott 5GN hármass követelményrendszere teljesíthetővé váljék. Ezek a következők: a vezeték nélküli rendszer jelátviteli sebességének és sávszélesség-növelésének (eMBB¹⁸) lehetővé tétele, M2M/IoT hálózatok kiemelt támogatása (mMTC¹⁹) és rövid jelkésletelési időablakok (uRLLC²⁰) tervezése [30]. A témakör mélységében vizsgálódva, az elektromágneses (EM) spektrum hatékonyabb felhasználása tekintetében elsősorban a modulációs eljárás helyes megválasztása (jel/impulzus alakjának a megfelelő szűrőáramkörökkel történő körültekintő tervezése) szerez izgalmas kihívásokat a mérnökök számára azzal a számvetéssel, hogy az impulzusokat elválasztó, a frekvencia- és időtartományban is meghatározható sávok (elválasztó területek) csökkenthetik az EM-spektrum optimális felhasználását. Az LTE-A üzemeltetésének a tapasztalatai megmutatták, az EM-spektrum optimális felhasználását támogathatja a többfázisú antennák üze me, ugyanakkor figyelemmel kell lenni a magasabb szintű modulációk alkalmazásából egyenesen következő rendszerkomplexitás növekedésére, amely ésszerű korlátok között tartása műszaki alapkövetelmény a tervezőmérnökök számára. A körültekintő jelformakialakítás, a rövidebb adattovábbítási időkeretek (TTI²¹) támogatják az alacsony jelkésletelési időintervallumokra (1 ms) való törekvést. Magas megbízhatóságú adatátvitel, mint kitétel az 5G NTN esetében, a bithibák számának a minimalizálásában jelenik meg (BER és BLER²²), amely szorosan kapcsolódik a jelkésletelési időintervallum leszorításához, hiszen a kisebb arányban meg-

jelenő bittévesztés jelentősen felgyorsítja a jelfeldolgozást a vételi oldalon [31].

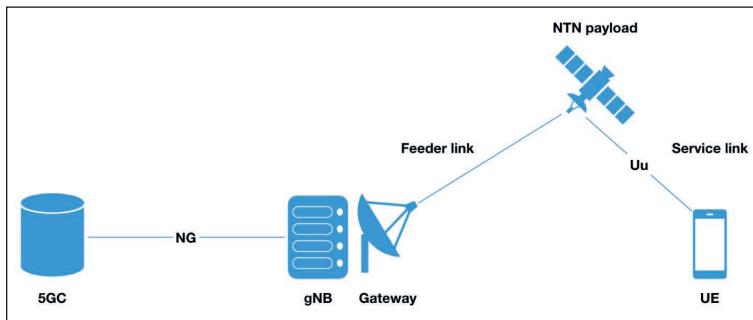
Frekvencia-felhasználás és a management szempontjából e megnövekedett hálózati igények indokolják a végesen rendelkezésre álló rádiófrekvenciás spektrum elosztásának újratervezését, kibővítését, integrálva a jelenlegi LTE-A és a korábbi vezeték nélküli hálózati szabványok által használt, elfoglalt frekvenciatartományok felhasználását, valamint új spektrumkomponensek elsődleges (inkumbens) vagy eseti (opportunistikus), de folyamat-megközelítés szempontjából koherens alkalmazásával. A frekvencia-felhasználás és az üzemmód választások területén is előtérbe helyeződnek a kognitív eljárások és be- rendezések, amelyek a hálózat(ok) folyamatos monitorozásával képesek a saját, és ezen keresztül a hálózati paraméterek folyamatos módosítására annak érdekében, hogy az adott hálózatra előirt QoS teljesüljön. Ennek megfelelően az LTE-A fejlesztésekor, alkalmazásakor már az 1980-as évek vége óta használatban lévő 900/1800/2100 MHz frekvenciatartományok (csatornák távolsága 1,4–20 MHz közötti) felhasználása kiegészül a 700 MHz, a 3,4–3,8 GHz, a 24,25–27,5 GHz és a 31,8–33,4 GHz (milliméteres) frekvenciatartományokon történő üzemmel a földfelszínen üzemeltetett hálózatelemek között. Ezen frekvenciatartományokat szükséges kiegészíteni az 5G NTN műholdas szegmensében, elsősorban a műhold-műhold (SAT-SAT²³) vagy földfelszíni bázisállomás (gNB²⁴)/átjátszó (Gateway GW), vagy a műhold-felhasználói terminál (pl.: V-SAT vagy kézi rádiótelefon – UE) között alkalmazott frekvenciatartományokkal (S-sáv²⁵ és Ka-sáv²⁶) [32] [33].

Az 5G NTN összetett hálózat jellemző hardverelemeinek bemutatása az első lépcsőfok annak érdekében, hogy átfogó képet kapjunk e komplex hálózat működéséről, amellyel szemben feladatként tűzhető ki, hogy legyen a megfelelő szinten ellenállóképes (*resilient*), felépítésében kövesse a fokozatosság és a felcserélhetőség elvét (*scalability*) és rendelkezésre állásában (*availability*) biztosítsa a nagysebességű adatátvitelt a bevezető részben részletezett földrajzi helyeken, a feladatok támogatására. A legautentikusabb forrásként idézzük fel a 3GPP vállalkozás kutatási eredményeit annak érdekében, hogy részletes és pontos meghatározásokkal tudjunk szolgálni az olvasóknak és kutatóknak. A 3GPP TR 38.811 v15.4.0 Technical Report (Rel.15-2020) alapján, az alábbi hálózati elemek, kapcsolatok azonosíthatók (2. táblázat) [34].

2. táblázat. 5G NTN hálózati elemei (A szerző szerkesztése a [34, p. 17.] alapján)

Terminál/funkció	Leírás
NTN terminal (UE)	Végfelhasználói terminál, UE (V-SAT vagy kézi rádiótelefon/okostelefon).
Space/Airborne platform (SAP)	Az űrszegmensben (Space), vagy az ionoszférába telepített (Airborne) rádiófrekvenciás sugárzó eszköz: GEO/MEO/LEO műholdak, ionoszféra ballonok, pilóta nélküli repülőeszközök (HAPS ²⁷).
SAP Bent pipe/Transparent payload	Adatátviteli csatorna adatcsomag-feldolgozó képessége rádiófrekvenciás szűrésre, frekvencia átalakításra és jelerősítésre.
SAP Regenerative payload	Adatátviteli csatorna adatcsomag-feldolgozó képessége rádiófrekvenciás szűrésre, frekvencia-átalakításra és jelerősítésre, modulációra-demodulációra és kódolásra. Megfeleltethető SAP gNB-nek is.
Service link	Rádiófrekvenciás adatátviteli kapcsolat UE és egy adott SAP között. Az UE kapcsolódhat SAP-hoz és/vagy földfelszíni 5GN-hez egyaránt.
Inter satellite/aerial link ISL	SAP-ok közötti rádiófrekvenciás adatátviteli csatorna.
Gateways GW	SAP és földfelszíni 5GN kapcsolatot biztosító kapcsoló-összekötő elemek.
Feeder link FL	Gateway és SAP közötti rádiófrekvenciás adatátviteli csatorna.

2. ábra. 5G NTN hálózati architektúra (Transparent payload) (A szerző szerkesztése a [36 p. 3.] alapján)

3. ábra. Műholdas kommunikációt ábrázoló grafika (Forrás: Airbus, az Airbus Helicopters engedélyével)

A jelátviteli sebesség maximumának, de legalábbis az adott hely és idő függvényében megközelíthető optimumának elérése érdekében fontos figyelembe vennünk az 5G NTN hálózat sávszélességeinek a rendelkezésre állását. Széles sávú adatátvitelről (*service link, broadband access networking*) beszélhetünk elsősorban a SAP és UE terminálok közötti relációban. Földfelszíni UE (pl. V-SAT) eszközünk lehet statikusan telepített vagy mozgó, pl. gépjárműplatformra alkalmazott antenna- és berendezésrendszer. Ez esetben a széles sávú adatátvitel (műholdas sugárzás esetén) az 50 Mb/s-tól a 100 Mb/s-ig mérhető, de akár az 1–5 Gb/s átviteli sávszélesség (ionoszféra platformról) is elérhető (letöltés – *downlink* – esetben). A széles sávú átvitelhez természetesen magasabb *downlink* frekvencia párosul, amely minden esetben meghaladja a 6 GHz-et. Keskeny sávú (*narrow&wide band access networking*) esetében az UE körsugárzó (*omnidirectional*) vagy részben irányított antennarendszerrel rendelkezhet, 1–2 Mb/s a *downlink* sávszélessége és a felhasznált frek-

vencia-tartomány 6 GHz-nél kisebb [35]. Az 5G NTN hálózati összetevők feldolgozásához nyújt vizuális segítséget az 2. ábra.

A műholdas és ionoszférikus platformokat vizsgálva érdemesnek tartom áttekinteni, milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a jelátvitelre/vételre ebből a szegmensből, hiszen ezen platformok telepítési magassága, keringési idejük és az általuk besugárzott (lefedett) terület – akár együttműködésben az 5GN földfelszíni platformjaival, vagy attól elkülönülten – biztosíthatják a szükséges hálózati lefedettséget a földfelszíni 5GN lefedettségi tartományán kívül is.

A GEO²⁸-műholdak földfelszín feletti keringési magassága megközelítőleg 36 000 km, úrpályájuk (*trajectory*) alapján szinkron keringenek bolygónkkal, így a földfelszínről szemlélve rögzítettnek tűnnek. Lefedettségi területük (*beam footprint*) 200–3500 km [37]. A MEO²⁹- és LEO³⁰-műholdak kisebb pályamagasságokon kerülnek telepítésre. Miután a keringési idejük rövidebb, mint 24 óra, ezzel együtt lefedettségi tartományuk is kisebb, 100–1000 km közötti tartományba tehető. Az ionoszférába telepített légi platformok (UAS³¹/HAPS) csatlakoztatva magában foglalhat bármely ember által felbocsátott, közvetlenül ember által irányított vagy pilóta nélkül üzemeltetett repülőeszközt (drónok, ballonok, merev szárnyú légi járművek), amelyet telekommunikációs céllal telepítenek egy-egy földrajzi terület fölé, vagy helyeznek el a Föld körüli (ionoszférikus) pályán [38]. Lefedettségi területük nagyban függ a

telepítési magasságuktól, amely általánosságban 5–200 km. A 3. táblázat áttekinthető módon mutatja be ezen platformok pálya- és egyéb adatait.

A SAP-ok légköri vagy űrbéli telepítési magassága jelentős hatással van az adó- és vevőegységek, az egyéb hálózatelemek adathozzáféréseire, figyelemmel az elektromágneses hullámterjedés fizikai szabályaira ($c = 3 \cdot 10^8 \text{ m/s}$) és a hálózatelemek adatfeldolgozásának az idejére mind *Transparent*, mind *Regenerative payload* módokban.

Fontos megemlíteni, hogy a földfelszínről a műholdakra történő rálátás szögértéke (*Elevation Angle EA*) vitális az analóg/digitális adatcsatorna felépülése és fenntartása érdekében. Az EA legkisebb értéke – általánosságban – 10° UE esetében és 5° a GW számára. A gyakorlatban a műholdas szegmens és az UE-k közötti adatcsatorna elsődlegesen frekvencia-multiplexelést (FDM³²) alkalmaz, kisebb mértékben az időmultiplexelés (TDM³³) a gyakorlat [40]. A földfelszíni jelcsillapítás az UE (V-SAT vagy kézi rádiótelefon) és a SAP között új értelmezést nyerhet, hiszen az

3. táblázat. 5G NTN platformok (A szerző szerkesztése a [39, pp. 165 - 181.] alapján)

Platform	Telepítési magasság	Pálya	Lefedettség	Keringési idő
GEO-műhold	35 786 km	Földfelszínhez képest rögzített	200–3500 km	Földdel azonos
MEO-műhold	7000–25 000 km	Ellipszis pálya	100–1000 km	1,5–10 h
LEO-műhold	300–1500 km	Ellipszis pálya	100–1000 km	1,5–10 h
UAS	8–50 km (Ionoszféra)	Szélesség/hosszúság alapján rögzített	5–200 km	N/A
HAPS	~20 km	Szélesség/hosszúság alapján rögzített	5–200 km	N/A

analóg/digitális jelfolyamok a világűrben szinte csillapítás és elhajlás nélkül terjednek a légüres terekben (gravitációs terek hiányában, az interstelláris térben), ugyanakkor amint belépnek az ionoszférába, ott a fizika tudományában megismert általános szabályok alapján törnek meg, hajlanak el. Figyelemmel kell lenni a SAP és az 5GN földfelszíni sugárzásból érkező jelek terjedési idejére (*Propagation timings/delays*) és korrelációjára, a többutas terjedésre, az elektromágneses reflexiókra, amelyek mind-mind az UE-k és a gNB és GW közötti elektromágneses összekapcsolódást nehezítik meg (*multipath* jelérzékelés), és a hálózati elemeknek képesnek kell lenniük a hibahatárokon belüli jelátalakításokra, jelfeldolgozásra [41]. Ezen jelátalakítások figyelembevételével tervezték meg az 5G NTN hálózatelemek hardver és szoftver összetevőit. Az impulzussorozatok terjedési idejének illusztrálásához a 4. táblázatban bemutatom egy – GEO-műhold alkalmazásakor – jellemző jelkésleltetési időket, egyutas terjedéssel kalkulálva.

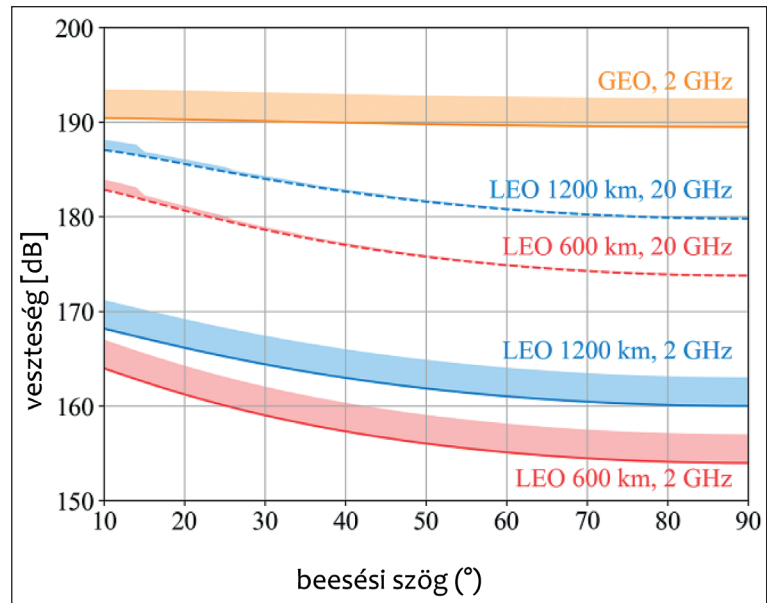
Látható a több száz milliszekundumos késleltetési időkből, hogy az információ alapjait hordozó bitek sorozatai jelentős időt „utaznak” a kibocsájtó- és a feldolgozóegység között, amely többszörös (*round trip time*) impulzuscseré esetén elérheti az 500 ms-os értéket is. Ezen terjedési út folyamán a fent vázolt hatásokkal kell számolni, amelyre a feldolgozóegységeknek fel kell készülniük. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a forgalmazott adatok biztonságára is kiemelt figyelmet kell fordítani (COMSEC³⁴, INFOSEC³⁵), amely további komputációs időt von el a feldolgozóegységekben, amely hozzáadódik a jelfeldolgozási időhöz (*Signal processing timings*) [42].

Annak érdekében, hogy a jelfeldolgozáshoz a minimális szinten elegendő teljesítménnyel érkezzenek be az adó- és a vevőegységbe az impulzussorozatok, pontos tervezést követően az alábbi hardverparaméterek biztosítása szükséges. V-SAT terminál esetében – általános technikai paraméterként – kijelenthetjük, hogy a kimenő teljesítmény 2 W (33 dBm³⁶) 60 cm antenntükör alkalmazásakor, az antenna nyereségértéke 43,2 dBi³⁷ (Tx³⁸) és 39,7 dBi (Rx³⁹), cirkuláris polarizáció mellett [43]. Kézi rádiótelefon esetében 200 mW (23 dBm) teljesítménnyel kalkulálhatunk körsugárzó/körvevő (*omnidirectional*) antennát alkalmazva, lineáris antenna polarizációt alkalmazva. Annak bemutatására, hogy megismerjük a földfelszíni UE által feldolgozandó csatornaveszteséget a beesési szög függvényében, az elektromágneses jelabszorpciót a 4. ábrán szemléltetem.

Az ábrából követhető, hogy a nagy beesési szög SAP és UE esetén, frekvenciafüggően ugyan és kisebb mértékben, de csökkenthető a csatornaveszteség. GEO esetében ez közel állandó, hiszen a geostacionárius műholdak⁴⁰ a földfelszínhez képest rögzített helyzetűek, így – elméletben – csakis az UE-k mozoghatnak a földfelszínen, azaz a beesési szög a felhasználók által optimalizálható. A csatornaveszteségnek a beesési szögekhez való viszonya kiemelt hangsúlyt kap a napi életünk folyamán, amikor – valós körülmények között – figyelembe kell vennünk, hogy mind a SAP, mind az UE folyamatosan mozog, a műholdas szegmensből és a földi szegmensből érkező impulzussorozatok az UE-gNB-GW eszközöknek fel kell dolgozniuk úgy, hogy az ITU-ajánlásokban megadott válaszütemek és a hálózat

4. táblázat. Jelkésleltetési idők (A szerző szerkesztése a [34, p. 28.] alapján)

GEO-műhold 35 786 km			
Eleváció	Kapcsolat (Adó-vevő path)	Jelsorozat által megtett út (km)	Idő (ms)
UE 10°	SAP-UE	40 586	135,286
GW 5°	SAP-GW	41 126	137,088
90°	SAP-UE	35 786	119,286

4. ábra. A csatornaveszteség és a beesési szög bemutatása [36, p. 2.]

rendelkezésre állásra, a katalogizált sáv szélességek és fel- és letöltési sebességek biztosítva legyenek. Belátható, hogy ez nem kis feladatot ró a hálózattervező, valamint az 5G NTN infrastruktúrát napi szinten üzemeltető mérnökökre.

A következőkben a hullámterjedés és a jelfeldolgozás többszereplős egyenletrendszeréből kiemelve, az elektromágneses jelterjedésben megjelenő Doppler-hatást vizsgálom annak érdekében, hogy rámutassak a *multipath* terjedés és a jelkésleltetési időkből származó anomáliákra.

(Folytatjuk)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- [1] Kalocsai Zoltán, „Szigetszerű terjeszkedéssel bővül a hazai 5G lefedettség” *IT Business* 2020. október 31. (Letöltés: 2020.1.30.);
- [2] Minimum requirements related to technical performance for IMT-2020 radio interface(s), document ITU-R M.2410-0, 2017;
- [3] H. Kaushal and G. Kaddoum, „Optical Communication in Space: Challenges and Mitigation Techniques,” in *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, vol. 19, no. 1, pp. 57-96, Firstquarter 2017, doi: 10.1109/COMST.2016.2603518;
- [4] 3GPP Release 15: Technical specifications TR 21.915, December 2018, p. 17. In: <https://www.3gpp.org/release-15> (Letöltés: 2021.12.30.);

- [5] J. Liu, Y. Shi, Z. M. Fadlullah and N. Kato, „Space-Air-Ground Integrated Network: A Survey,” in *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, vol. 20, no. 4, pp. 2714-2741, Fourthquarter 2018, doi: 10.1109/COMST.2018.2841996;
- [6] 3GPP TR 36.763, Study on Narrow-Band Internet of Things (NB-IoT) / enhanced Machine Type Communication (eMTC) support for non-terrestrial networks (NTN), V0.0.1, January 2021;
- [7] Károly Krisztián, Németh András, „The Possibilities of Supporting the Public Functions with Fleet and Force Tracking Systems” *AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science* Vol. XVIII no. 3 (2019): 55–67 DOI: 10.32565/aarms.2019.3.5;
- [8] Németh András, Károly Krisztián, „Erőkövetés megvalósításának lehetőségei korszerű harcászati rádiórendszerek kommunikációs csatornáin” *Honvédségi Szemle* 145. évf. 4. szám (2017):120–131.;
- [9] Németh András, Károly Krisztián, „Korszerű rövidhullámú harcászati rádióeszközök erőkövető rendszerekben való alkalmazhatóságának vizsgálata” *Honvédségi Szemle* 144. évf. 6. szám (2016): 65–78.;
- [10] Károly Krisztián, „A TETRA AVL szolgáltatás katonai alkalmazásának aspektusai” *Honvédségi Szemle* 144. évfolyam 1. szám (2016): 130–143.;
- [11] Cinkler Tibor, „5G hálózatok architektúrája” *Híradástechnika* folyóirat LXXI évfolyam (2016): 40–44.;
- [12] Dr. Pap László, „Az új mobil technológiák – az LTE és a kognitív rádió alkalmazások műszaki összefüggései, hatásai” Pro-M Zrt. előadás, (2014. október 26), 12–18.;
- [13] ITU Radio communications Study Group: IMT Vision – Framework and overall objectives of the future development of IMT for 2020 and beyond, Document 5/BL/22-E, (21 July 2015), 18–21.;
- [14] IEEE 802.11: Wireless Local Area Network standards, March 2020, <http://www.ieee802.org/11/#>, (Letöltés: 2020.1.12.);
- [15] ITU-R: Recommendation ITU-R M.2021-3 (IMT-Advanced) (January 2018): 4–23.;
- [16] ITU-R: Recommendation ITU-R M.2021-4 (IMT-Advanced) (November 2019): 16–23.;
- [17] Somogyi Orsolya, „Egyre húzó a műholdas mobil-szolgáltatás területe” *Magyar Nemzet* 2021. április 3., <https://magyarnemzet.hu/gazdasag/2021/04/egyre-huzik-a-muholdas-mobil-szolgalatas-terulete>;
- [18] 3GPP <https://www.3gpp.org/> (Letöltés: 2022.1.10.);
- [19] OneWEB <https://oneweb.net/> (Letöltés: 2022.1.7.);
- [20] SpaceX <https://www.starlink.com/> (Letöltés: 2022.1.7.);
- [21] Európai Űrgyűnökség (ESA) <https://www.esa.int/> (Letöltés: 2022.1.7.);
- [22] NATO Science & Technology Organization. „Science & Technology Trends 2020-2040,” March 2020, 6–19.;
- [23] ITU Radio communication Study Group: IMT Vision – Framework and overall objectives of the future development of IMT for 2020 and beyond, Document 5/BL/22-E, 21 July 2015, 18–21.;
- [24] Károly Krisztián, „Szenzorhálózatok adatainak integrálási lehetőségei a perspektivikus erőkövetési rendszerekbe, különös tekintettel az egyéni egészségügyi adatokra” *Hadmérnök*, 14. évf. 1. szám (2019. március) DOI 10.32567/hm.2019.1.21;
- [25] Károly Krisztián, „LoRaWAN-technológia felhasználási lehetőségei a katonai alkalmazások tükrében” *Hadmérnök* 14. évf. 3. szám, (2019) DOI 10.32567/hm.2019.3.9;
- [26] WiMAX Mobile Task Group IEEE 802.16e, <https://www.ieee802.org/16/tge/> (Letöltés: 2022.1.11);
- [27] „Mi az a ZigBee?” *Eletokosan.hu*, In: <https://eletokosan.hu/mi-az-a-zigbee> (Letöltés: 2022.1.22.);
- [28] „LoRa Alliance” LoRaWAN <https://lora-alliance.org/about-lorawan/> (Letöltés: 2022.2.1.);
- [29] Dr. H Mohammed, „QAM is rising: 1024 QAM and beyond” *Microwave RF*, 2014 április 17. <https://www.mwrf.com/technologies/systems/article/21845619/qam-is-rising-1024qam-and-beyond> (Letöltés: 2022.1.2.);
- [30] IMT Vision – Framework and overall objectives of the future development of IMT for 2020 and beyond, In: https://www.itu.int/dms_pubrec/itu-r/rec/m/R-REC-M.2083-0-201509-!!!PDF-E.pdf (Letöltve: 2021.12. 30.);
- [31] Lipovac: Modelling OFDM irreducible BER with impact of CP length and CFO in multipath channel with small delay dispersion, *Wireless Communications and Mobile Computing* 2016 Vol 06 Issue 09, ISSN 1530-8669, In: <https://art1lib.org/book/56162100/323c60> (Letöltve: 2021.12.28.);
- [32] 4g advanced: 4G LTE Advanced - What you need to know about LTE-A, In: <https://www.4g.co.uk/4g-lte-advanced/> (Letöltve: 2021.11.30.);
- [33] Yang, Yu: Multibeam Antenna Technologies for 5G Wireless Communications, *IEEE Transactions on Antennas and Propagation*, Volume: 65, Issue: 12, Dec. 2017, pp. 6231 – 6249, In: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7942144> (Letöltve: 2022.1.1.);
- [34] 3GPP Study on New Radio (NR) to Support Non Terrestrial Networks; document TR 38.811, Release 15.4.0 September 2020.;
- [35] Hong, Kang: Adaptive buffering scheme for streaming service in intersystem handover between terrestrial and satellite systems, *IEEE Int. Symp. Consum. Electron.*, April 2008, p. 3.;
- [36] Linn, Rommer: 5G from Space: An Overview of 3GPP Non-Terrestrial Networks, *IEEE Communications Standards Magazine* Volume: 5, Issue: 4, December 2021, DOI: 10.1109/MCOMSTD.011.2100038, p. 03; <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9579443> (Letöltve: 2021.12.31.);
- [37] European Space Agency ESA hivatalos Internetes oldala: Types of Orbits, In: https://www.esa.int/Enabling_Support/Space_Transportation/Types_of_orbits (Letöltve: 2022.2.12.);
- [38] Christopoulos, Chatzinotas, Ottersten: Multicast multigroup precoding and user scheduling for frame-based satellite communications, *IEEE Transactions Wireless Communications* Sep. 2015, Vol. 14, no. 9, p. 4702-4707;
- [39] Rinaldi, Torsner, Pizzi, Andreev: Non-Terrestrial Networks in 5G & Beyond: A Survey, *IEEE Access* Vol 8 2020, p. 165181;
- [40] 3GPP: TR 22.822 Study on using satellite access in 5G V16.0.0, August 2018.;
- [41] 3GPP TSG-RAN Meeting: RP-193235 Study on NB-IoT/eMTC support for non-terrestrial network #86, December 2019.;
- [42] Lin: 5G New Radio: Unveiling the essentials of the next generation wireless access technology, *IEEE*

Communications Standards Magazine September 2019.Vol. 3, no. 3, p. 33–35.;

[43] VIASAT vállalkozás internetes oldala, In: <https://www.viasat.com/products/terminals-and-radios/> (Letöltve: 2022.1.2.);

[44] Forrás: https://prod.mszt.hu/portals/0/Images/2019/09/5g_AdobeStock_204778856.jpeg?ver=2019-09-10-145717-733 (Letöltés ideje: 2022.1.2.).

JEGYZETEK

- 1 5GN – 5th Generation Networks.
- 2 QoS – Quality of Service.
- 3 ITU-R: International Telecommunications Union – Radio Communications Sector.
- 4 IMT-A: International Mobile Telecommunications – Advanced (4G LTE-A) és IMT-2020 (5G).
- 5 3GPP – 3rd Generation Partnership Project.
- 6 GSM – Global System for Mobile Telecommunications, GPRS – General Packet Radio Services, EDGE – Enhanced Data GSM Environment, UMTS – Universal Mobile Telecommunications Services, LTE-A – Long Term Evolution-Advanced 4G, IEEE – Institute of Electrical and Electronics Engineers.
- 7 UE – User Equipment.
- 8 Tárgyak Internete – Internet of Things (IoT).
- 9 Gép-gép összekapcsolások – Machine to Machine Interface (M2M).
- 10 WiMAX – Worldwide Interoperability for Microwave Access.
- 11 Long Range Wide Area Network – Nagy hatótávolságú és nagy kiterjedésű területeket lefedő hálózat.
- 12 LAN – Local Area Network.
- 13 WAN – Wide Area Network.
- 14 1024 QAM – 1024-state Quadrature Amplitude Modulation.
- 15 MU-MIMO – Massive Multi-user Multiple in Multiple Out.
- 16 ADC/DAC – Analog – Digital Converter / Digital – Analog Converter.
- 17 5G NTN – 5th Generation Non-Terrestrial Networking.
- 18 eMBB – enhanced Mobile Broad Band.
- 19 mMTC – massive Machine Type Communications.
- 20 urLLC – ultra-reliable Low Latency Communications.
- 21 TTI – Transmission Time Interval.
- 22 BER – Bit Error Rate, BLER – Block Error Rate.
- 23 SAT – Satellite.
- 24 gNB – 5GN next generation node (B), 5 GN bázisállomás.
- 25 S-sáv: 2,7 – 3,2 GHz frekvencia-tartomány.
- 26 Ka-sáv: HTS – downlink 17,7–21,2 GHz, uplink 27,5–31 GHz. HDFSS – downlink 19,7–20,2 GHz, uplink 29,5–30 GHz.
- 27 HAPS – High Altitude Platform Systems.
- 28 GEO – Geostationary satellite.
- 29 MEO – Medium Earth Orbiting satellite.
- 30 LEO – Low Earth Orbiting satellite.
- 31 UAS – Unmanned Airborne Station/System.
- 32 FDM – Frequency Division Multiplexing.
- 33 TDM – Time Division Multiplexing.
- 34 COMSEC – Communications Security.
- 35 INFOSEC – Information Security.
- 36 dBm/dBmW – egy adott teljesítmény értéke/aránya 1 mW-ra vonatkoztatva.
- 37 dBi – decibel izotropikus, egy adott antenna erősítése összehasonlítva egy ideális antennával (izotropikus antenna).
- 38 Tx – Transmission, kisugárzás.
- 39 Rx – Receiving – vétel.
- 40 GEO-műholdak úrbéli helyzete sem rögzített, fizikusok számításai alapján úgy adható meg a valós helyzetük, mintha egy képzeletbeli, 35 x 75 km-es téglalap belsejében, folyamatosan mozgást végeznének (35 km horizontális, 75 km vertikális tartományú mozgások) 6° inklinációval.

Szabó Miklós

A H145M és H225M katonai helikopterek

A Zrínyi Kiadó által 2020-ban indított *Haditechnika fiataloknak* című könyvsorozat a katonai hivatás népszerűsítését szolgálja, ugyanakkor a technikai eszközök történetének, műszaki paramétereinek és alkalmazási módjainak megismeretése is hasonlóan fontos célja. A Magyar Honvédség vezetése 2018-ban 20 darab H145M könnyű, többcélú és 16 darab H225M közepes, többcélú francia gyártású helikopter beszerzéséről döntött. Az immár teljessé vált H145M flotta helikopterei rendszeres repüléseket végeznek a magyar légtérben, a közepes helikopterek érkezése pedig az elkövetkező években várható.

„...éppúgy, mint a repülés maga, a forgószárny sem emberi találmány...” – írja bevezetőjében dr. Koller József dandártábornok, az MH 86. Szolnok Helikopter Bázis parancsnoka, hozzátéve, hogy a természet alkotta ötletet az ember számára hasznos találmánnyá a kreatív elmék, mérnökök és feltalálók tették. A helikopterek bebizonyították, hogy a katonai jelenlétet megkívánó helyzetekben – legyen az békeműveleti feladat vagy válságkezeléssel összefüggő feladat, konfliktushelyzet, illetve természeti katasztrófák következményeinek felszámolása – nélkülözhetetlen eszközök, hiszen a helyből le- és felszálló képességükkel sajátos módon és leggyorsabban juthatnak el a káresemény, vagy a beavatkozás helyszínére. Mindezekkel a rendkívüli képességeikkel a katonai műveletek széles skáláját képesek hatékonyan támogatni.

A kiadvány egyszerű, közérthető nyelvezetben, ugyanakkor szabatos műszaki kifejezésekkel mutatja be a helikopteres repülés történetének legfontosabb állomásait, a helikopterek szerkezeti elemeinek felépítését, működési elvét és a hazánkban üzemeltetett katonai helikopterek meghatározó típusait. A szerző figyelmének középpontjában természetesen a címben is szereplő két Airbus Helicopters gyártású géptípus bemutatása áll, ily módon a számos színes és fekete-fehér fotóval illusztrált kötetből megismerhetők a légi járművek főbb műszaki adatai, a lehetséges konfiguráció jellemzői, fegyverzetük és elektronikus rendszereik. A szerző mindvégig szem előtt tartja, hogy munkája az ifjúság számára készült, ezt célozza a kötetek mellékletét képező, forgószárnyat imitáló játékmelléklet is.

A Zrínyi Kiadónál 2021-ben megjelent, kartonborított könyv terjedelme 68 oldal. 2500 Ft-os áron kapható a könyvesboltokban, illetve közvetlenül a Zrínyi Kiadótól helyszíni kedvezménnyel 1875 Ft-ért. Cím: 1024 Budapest, Filler utca 14., (tel.: 06 1-459-5373, e-mail: cinti@hmzrinyi.hu), továbbá megrendelhető a shop.hmzrinyi.hu weboldalon is. (DRU.)